

FUTUROLOGICAL PARADIGM IN THE SOCIOLOGY

Abstract: The futurological paradigm in sociology is related to science futurology that provides knowledge for the future based on the known mechanisms and relationships for the development of human society. It is not a formal science, a science of laws of social being development. Shaping the future of humanity becomes the predominant motif in the concepts of different social theorists, among them O. Flethaym, R. Aron, D. Bell, G. Attali, D. K. Galbraith, A. Toffler, D. Neysbit, P. Abaridin, R. Karsuayl and others. Crucial for understanding the future through the present there and the reports of the Club of Rome and other international organizations futurology. Constructed their concepts for the future of human society shows how violent it will be developed in parallel with scientific technology, but their findings are frightening at the same time, to unreasonable behavior of humanity today in terms of exploitation of natural resources and greatly increase the population of people the ground.

Author information:

Nedko Petrov
Phd student
at Konstantin Preslavsky – University of Shumen
 Bulgaria

Keywords:
futurology, futurologists, philosophy of the future, social progress, social forecasting, future, singularity, megatrends, intelligent machines, post-industrial society, kognitariat, an industrial society, post-industrial society, new industrial state, the welfare effect of growth stages, hiperkonflikts, hiperdemocracy, information revolution, megainformation, intelligent machines, singularity, human quality, future shock, post human future.

Футоурологичната парадигма в социологията е свързана с науката ФУТУРОЛОГИЯ, която дава знание за бъдещето основавайки се на познаваните механизми и зависимости за развитието на човешкото общество. Другото значение на думата е СОЦИАЛНА ПРОГНОСТИКА, при което се набляга повече на обществения елемент - в смисъл прогнозиране и евентуално пре моделиране на социалното бъдеще.

Изграждането на бъдещето на човечеството се превръща в преобладаващ мотив в концепциите на значителна част от социалните теоретици. Социологията все повече представлява научно-систематично разглеждане на всеобщия порядък на обществения живот, на законите за движение и развитие на обществото, на отношението му към природната среда, към културата и към отделните области на живота и накрая към социално-културната човешка личност. Тя не е формална наука, а наука за закономерностите на развитието на социалното битие. В тази връзка социологът все повече се интересува от общите принципи и основните положения на многообразните форми на човешкото обобществяване, а не само от специфичните аспекти и проблеми на онези частични области на обществото, които образуват предмета на другите обществени науки. Все по-нарастващо число социолози се стремят да опознаят бъдещето, неговите социални измерения, с помощта на прогностиката и планирането. Така

социологията постепенно се модифицира в *наука на настоящето, която се стреми да прогнозира бъдещето*.

Създателят на понятието “футурология” **Осип Флетхайм** /1909-1998/ още през 1943 г. я обозначава като “философия на бъдещето”, свободна от идеологически съображения и социално-утопически доктрини [15]. Той предлага този термин на писателят Олдъс Хъксли и заедно, с въодушевление двамата го въвеждат в употреба.

През 1971 г. О. Флетхайм пише своята книга “Футурология - битката за бъдещето” /“Futorologie – Der Kampf un die Zukunf”/ [15]. В нея той излага възгледите си, че едно човечество, изоставено на произвола на динамичното развитие на техниката и на естествените науки, не може да навлиза сляпо в бъдещето, ако не иска да заплати с осакатяване и дори с упадък. Според него футурологията трябва да даде отговор на петте предизвикателства, заплашващи човечеството: елиминирането на войната и институционализирането на мира; ликвидирането на глада и мизерията, и стабилизирането на човешката популация; побеждаването на подтисничеството и демократизирането на обществото; премахването на безогледната експлоатация на земята и постигане опазване на природата и човека от самия него; отстраняването на вътрешните опустошения и отчуждението, и създаването на нова творческа човешка личност "хомо хуманус" [15].

Раймон Арон /1905–1983/ е един от създателите на *теорията за единното индустриално общество*. Според него, в процеса на промишленото строителство изкрystalизира единен тип общество, а тогавашната съветска и западни системи се явяват негови разновидности, макар и да имат някои формални различия. В основата на Теорията за индустриалното общество стои концепцията за *технологичния детерминизъм*. Тя има противоречив характер, но едновременно с това издига тезиса за взаимодействието между техниката и обществото.

През последните години в своята концепция за индустриално общество Арон акцентира върху отрицание на социалния прогрес, разработвайки т.н. *диалектика на песимизма*. От една страна прогресът на науката и техниката през ХХ в. поражда определени идеали, а от друга – прави невъзможно тяхното осъществяване. Този факт води до масов песимизъм, който е характеристика на общественото съзнание през този век. Драмата на цивилизацията, според него, се състои в противоречивостта на начините на съществуване, демократичните идеали и индустриалното общество. Индустриалното общество изисква жестока дисциплина, йерархия, субординация, а демократичните идеали ориентират към равенство, свобода, самоопределение на личността. Дисхармонията на тези две тенденции на съвременната цивилизация я прави нестабилна [10], [1].

Друг изявен представител на футурологичната парадигма в социологията е **Даниел Бел** /р. 1919 г./ - американски социолог, специалист в областите история на обществата, политическите учения и *социалното прогнозиране*. Разработвайки *концепцията за постиндустриалното общество* [13] Даниел Бел се издига до един от водещите представители на социалното прогнозиране. Съгласно тази концепция научно-техническата революция прави излишна социалната революция.

Постиндустриалното общество, според Бел, се характеризира с наличието на пет измерения: 1. икономически сектор – преход от икономика, предимно насочена към производство на стоки към доминиране сферата на услугите; 2. професионална структура – преобладаване на класата на професионалистите и техниците; 3. осев принцип – централно място заема теоретичното познание като източник на нововъведения и на формулиране на политиката; 4. ориентация към бъдещето – контрол на технологиите технологичната оценка; 5. процес на вземане на решения – създаването на нова, интелектуална технология;

За еволюцията на възгледите на Бел е характерно, че постиндустриалното общество първоначално изобразяващо се като *технократическа утопия /технокрация/*, постепенно се

превръща в нов стадий на антагонистично общество, увековечаващо конфликтите между управляващите и управляемите и раздиращо се от нови икономически, социални, политически и културни противоречия.

В началото на 20-те години на XX век Бел твърди, че единствената държава, навлязла в етапа на постиндустриалното общество е САЩ. Неговото предвиждане е, че това трябва в скоро време може да стане с Япония, Западна Европа, бившия СССР.

Джон Кенет Гълбрайт / р.1908 г./ има своя принос, заедно с Уилям Ростоу за формулиране на *теорията за индустриалното общество* [17]. Специфичните постановки, които представляват този негов личен принос, се състоят в следното: акцентира върху разликите между капиталистическото и социалистическото общество, но ги разглежда като две разновидности на индустриалното общество; разглежда световната история като история на превръщането на изостаналите в техническо отношение аграрни страни, чрез абстрахиране от социално-икономическата структура на обществото; в индустриалното общество класовата стратификация се запазва, но класовата борба се превръща в средство за постоянно преодоляване на социалното неравенство в рамките на капиталистическото общество и за превръщането му в от традиционно в индустриално.

Уолт Ростоу /1916-2003/ заедно с Р. Арон са едни от създателите на съвременния вариант на теорията за индустриалното общество [22]. Той твърди, че *социалната икономика се развива през пет стадия*: В *първия стадий* се намира т.нар. традиционно общество. То се отличава с много примитивно производство, предимно от аграрен характер. Няма никакъв икономически растеж. Това общество е строго йерархирано, властта е изцяло в ръцете на земевладелците. *Вторият стадий* Ростоу нарича преходно общество. То крие в себе си предпоставки за технологически скок. При него се наблюдава сравнително по-висока ефективност на аграрното производство. Започва да се развива пазарът. Увеличават се отделяните за инвестиции средства. Държавата се утвърждава като централизирана система за управление на обществото и това се съпътства със засилване тенденциите на национализма. *Третият стадий* се характеризира със значителна технологична, социална и икономическа промяна на обществото. Отслабват предразсъдъците и деструктивните традиции. Трайна е традицията за осезателен икономически растеж. Натрупва се значителен капитал. Ускорено започва да се развива промишлеността, която става доминиращ отрасъл. *Четвъртият стадий* е на бързо развиващото се индустриално общество. Ускорено и мащабно се правят големи инвестиции. Те възлизат на около 20% от чистия вътрешен продукт. Рязко нараства дялът на градското население 70-95%. Рязко нараства и квалифицираният труд. Развиват се всички промишлени отрасли. Масово се внедряват челни постижения на науката и техниката. *Петият стадий* се характеризира с високо масово потребление. Развито е производството на стоки за масово потребление и на услуги. В голямата си част хората благоденстват. Налице е подчертана социална сигурност. Това е държавата на общественото благоденствие.

Френският социолог **Жак Атали** /р.1943/ развива футурологичната парадигма като развива тезата си, че днес ще се реши какъв ще бъде света през 2050 г. От днешните действия на човечеството зависи дали нашите деца и внуци ще живеят в мир или ще се окажат в ад и ще ни проклинат; дали въобще ще им оставим обитаема планета. Силно вярвайки в прогреса на човешките общества той пише [11]: „Аз вярвам, че прогресът не е линеен и неговото овладяване е възможно. С всяка следваща възраст децата променят стратегията си за да организират своето развитие. Защо същото да не се отнася за обществата, които днес трябва да променят толкова радикално стратегията на развитието си и да скъсват решително със своето минало, за да оставят бъдещето да се самосъздаде? Разбира се задвижването на една такава промяна изисква единство на интересите на класите, на социалните групи, способни да наложат колективно тази промяна и имащи интерес от нея.” [11, с.21]

Атали смята [12], че това, което формира днес човешкото общество е пазарът. Той формулира така наречената от него *хиперимперия* – необятна и планетарна, създаваща търговски богатства и ново отчуждение, огромни състояния и ужасяваща нищета. Според него природата варварски се експлоатира в името на пазара и в резултата на изчезването ѝ човечеството ще стане артефакт и постепенно ще изчезне. В резултат на борбата за пазари човечеството ще се впусне в опустошителни битки с помощта на мощни оръжия, които към този момент са непознати. Тези войни Атали нарича *хиперконфликти*, при които ще се противопоставят държави, религиозни групировки, терористични организации и бандити-единици. Това може да доведе до унищожаване на човечеството.

Историята на петдесетте следващи години Атали описва като преход от хиперимперии към хипердемократии чрез хиперконфликт: до 2035 г. ще настъпи краят на американската империя; след това ще следват една след друга три вълни на бъдещето – хиперимперия, хиперконфликт и хипердемократия. Двете вълни а priori ще бъдат смъртоносни, а третата а priori ще бъде невъзможна. Въпреки всичко, Атали вярва в победата, около 2060 г., на *хипердемократията* – висша форма за организация на човечеството, висша форма на свободата – двигател на историята [12].

Утвърдилият се в социологическото и футурологично пространство **Алвин Тофлър** /р.1928 г./ разглежда кризисните явления в икономиката от втората половина на века като *криза на цивилизацията* [25]. Тази криза за него е една революционна промяна – третата в историята на сегашното човечество. Промяна тотална и глобална – както първите две: *първата вълна* (революционна промяна в живота на хората) е донесло земеделието; *втората вълна* – масовото индустриално общество; *третата вълна* се свързва с редица съвременни явления, оказали голямо влияние върху промените: компютрите и информационните технологии, новите енергии и биологичната революция, новият геополитически баланс и т.н.

Според Тофлър сегашната криза не е на преразпределението и не се дължи нито на недостатъчно производство или свръхпроизводство, а е криза на преструктуриране. Нараства производството на директна употреба, а не – за размяна. Този феномен Тофлър нарича *просумация* – за лично ползване и говори за невидимите производители, създаващи нелегална икономика извън пазара, данъчната система и държавното регулиране. Появяват се нови продукти, нов вид хора, заети в производството, нови организационни структури с нови принципи на управление, нов стил и култура – фундаментално скъсване с класическите икономически представи. Вместо да увеличават грубата сила, новите технологии разширяват силата на човешкия ум [25].

По повод бъдещият икономически напредък на човешкото общество, което е обвързано с властта на финансови и пазарни социални актьори Тофлър пише: „Новата система за производство на блага представлява разширяваща се глобална мрежа от пазари, банки, производствени центрове и лаборатории, които са в пряка връзка помежду си и непрекъснато си разменят за минимално време огромен и постоянно увеличаващ се поток от данни, информация и знания. Това е бързата икономика на бъдещето. Именно тази ускорителна, динамична нова машина за създаване на блага е източникът на икономическия напредък. Като такава, тя е източник на огромна власт. Да се изолираш от нея, означава да бъдеш изключен от бъдещето”. [25, с.441]

И всичко това, според Тофлър се случва на фона на една осезаема за всички, но от повечето хора неосмислена *информационна революция* [24], която девалвира традиционните фактори на производство – земя, труд и капитал. *Мегаинформацията се превръща в ключ за контрола над всяка сфера*. Старото схващане, че знанието е сила, вече не важи. За да се придобие сила, днес е необходимо знание за знанието. Това е Тофлървият отговор на въпроса: кой ще управлява информационното общество. Ако Втората вълна ни е дала, пролетариат, той смята, че Третата

вълна предизвика появата на, *когнитариата – група, основана върху знанието и използването на ума.*

Какво става с хората, организациите и с цели държави, попаднали във водовъртежа на ускорителната промяна, развиваща се по-бързо от възможностите им да се приспособят към новото? Това състояние на персонална и социална неадаптираност, предизвикана от стремително връхлитащото ни утре, Тофлър диагностицира като *шок от бъдещето*. Заболяване на индивида и на обществото, което може да доведе до катастрофални последици и дори до гибел. Такъв поголовен адаптационен срив може да бъде преодолян само с целенасочено овладяване на темпото на промените както в общественото управление, така и в личната дейтелност на всеки отделен човек [24].

Американо-японският интелектуалец **Франсиз Фукуяма** /р.1952/ поставя различни въпроси, свързани с бъдещето на човешкото общество след края на ХХ в.

В “Краят на историята и на последния човек” /”The End of History and the Last Man”/ [16] Ф. Фукуяма поставя един въпрос, вълнуващ философите още от древността: има ли посока историята на човечеството и ако има, към какъв край върви тя. Той смята, че след разпадането на Съветския съюз пред човечеството има само една възможност – да създаде единен свят без граници и държави, основан на свободния пазар и либералната демокрация. Сериозно предизвикателство е неударжимото развитие на новите технологии. Цивилизацията ни става все по-зависима от технологиите, но все още не е ясно дали ще съумеем да запазим в достатъчна степен контрола си над тях. Особено плашат биотехнологиите, защото позволяват да се контролира човешкото поведение до степен, непозната досега. По времето на Съветския съюз се опитват да създадат „новия човек”, но едва сега човекът разполага с необходимия инструментариум, позволяващ наистина да се промени самата човешката природа. И това няма как да не внесе сериозни корекции в разбирането за *края на историята*.

Реймънд Кърсуайл /р. 1948/ е известен футуролог, който задълбочено се занимава със съставяне на социални прогнози съвсем професионално. Той въвежда термина *сингуларност* [19], взимстван от математиката, където чрез него се обозначава точка, от която да се предсказва развитие на събитията практически е невъзможно. Системите, в поведението на които е налице такава точка се наричат сингуларно невъзможни. От гледна точка на техническата сингуларност в близките 20 години той прави някои социални прогнози свързани с развитието на човешкото общество, измежду които най-популярните са следните:

Благодарение на нанотехнологиите и генното инженерство човек ще стане почти безсмъртен и освен това ще придобие някои способности, които в днешно време са атрибут на супергероите от комиксите и филмите и на настоящия етап са почти немислими. Според Кърсуайл в близките години човек ще може да плува без акваланг. Той ще може още да пробягва 100 м. със скоростта на олимпийски шампион или да прочете дебела книга за няколко минути и после да напише собствена книга за същото време. През 2040 г. човешкото тяло ще може да приема всякаква форма, ще е образувано от голямо число нанороботи. Така *още през 2030 г. човек ще стане безсмъртен*. Компютрите ще престанат да съществуват като отделни обекти – те ще приемат натрадиционна форма и ще бъдат вградени в дрехите и ежедневните предмети. Няма да е далечно времето, в което ще се реализира киборгизация на хората [18].

Един от най-интересните социални прогнозици в края на ХХ в. и началото на ХХІв. е ДЖОН НЕЙСБИТ /р. 1929 г./ Книгата му “Мегатрендове” [26] обобщава резултатите от 12-годишно аналогично изследване на съвременното американско общество, при което са открити следните основни (мега-) тенденции: 1. От индустриално - към информационно общество; 2. От форсиране на технологиите (*forced technology*) - към висша техника с висше обслужване (*high tech / high touch*); 3. От национална към световна икономика; 4. От краткосрочно - към перспективно (*long term*) мислене; 5. От централизация към децентрализация; 6. От помощ чрез

институции - към самопомощ; 7. От йерархии към мрежи; 8. От севера - към юга; 9. От или/или - към множественост на решенията (multiple option); 10. От централизация към децентрализация; 12. От представителна демокрация - към демокрация на участието.

Най-яркият представител на социалното прогнозиране в Русия е **Игор Василенков Бестужев - Лада** /р. 1927/. Той е учен, историк, социолог и футуролог, автор на редица научни съчинения в областта на социалното прогнозиране. Представител е на московската школа за социално прогнозиране, която развива идеи по технологичното прогнозиране. Неговите социални идеи свързани с футурологичната парадигма са по отношение оптимизацията на наблюдаваните явления и всички възможни последствия от набелязаните решения. През последните години той разработва възможни сценарии за трансформация на социално-политическата ситуация в Русия [2].

Освен професионалните футуролози светът познава и *писатели-фантасти*, „*родеещи се*” с футурологичната парадигма в социологията. Това са **Роберт Ханлайн, Артър Кларк, Станислав Лем, Борис Стругацки** и др.

Социалното прогнозиране има своите позиции в световното човешко общество и чрез различни научни и политически центрове. В това отношение трябва да бъде посочен **Римски Клуб** [8], основан през 1968 г., който прави едни от първите задълбочени изследвания свързани с бъдещето на човешкото общество. Клубът е един от първите безспорни индикатори за възникващо световно съзнание по отношение на бъдещето на човешкото общество. Негова основна изследователска проблематика са глобалните предизвикателства и съдбата на човечеството. Под логото на Римския клуб се публикуват поредица от задълбочени дискуссионни изследвания.

Основател на Римския клуб е **Аурелио Печей** /1908 -1984/, който твърди, че последиците от развитието на производството, науката и техниката е достигнало такова ниво, което променя и застрашава съществено не само условията на живот на планетата, но и самото качество „човек” [21]. Изходът от тази катастрофална ситуация Печей вижда чрез налагане на мерки за управление или по-точно ограничаване на самоунищожителната и безразсъдна дейност на човека и най-вече чрез усъвършенстването и преобразуването на самия човек и неговите ценности. Ценностният кодекс и новият морал на човечеството ще се формира през първата половина на 21 век под въздействие на реално очертаващите се последици от проявление на глобалните проблеми.

Две години след създаването му, Римският клуб поръчва на лабораторията по системна динамика към Масачузетския технологически институт, ръководена от **Джей Форестър**, да разработи модели за бъдещото състояние на световната икономика. Според създадените от нея модели „*Свят-1*” и „*Свят-2*”, изтощаването на запасите от суровини ще доведе през идващото столетие до спадане на ръста на производство, а впоследствие до регресиране числеността на населението на планетата и западане на цивилизацията [21].

Асистентът на Форестър, **Денис Медоуз**, конструира разгърнат вариант на модела, наречен „*Свят-3*”. Именно той е заложен в първия доклад на Римския клуб. По-късно е публикуван под наименованието „*Границите на растежа*” /”*Limits to Growth*”/ [6] книга, издадена на 20 езика в четиримилionen тираж и разтърсила специалисти и лаици с прогнозата, че непрекъснатият възход на обществото е илюзорен. Според Медоуз, непреодолимият праг, пред който ще се изправи човечеството в своето развитие, е продоволственият проблем (недостигът на храна и вода). Изходът е в спирането на растежа преди да бъдат достигнати неговите предели. За това е необходимо да се ограничи преди всичко разрастването на популацията на човечеството.

Членовете на Римския клуб **Михаило Месарович** и **Едуард Пестел**, след като анализират моделите „*Свят-2*” и „*Свят-3*”, предлагат на клуба свой проект, разработен в Хановерския и Кливландския университети. Разработката им послужва за основа на втория доклад на Римския клуб и излиза под заглавието „*Човечеството пред избор*” /”*Humanity is a choice*”/ [8]. За разлика

от моделите на Форестър и Медоуз, при тях светът е диференциран на зони според стопанския им статус, а основният проблем на съвременността е в необходимостта от сближаване на равнището на развитие на изостаналите страни към това на индустриалните. В действителност тенденцията е обратната и поляризацията Север - Юг се засилва. Ето защо, те препоръчват капиталистическите страни да предоставят на държавите от Третия свят икономическа помощ, която след време да направи възможно пълното самофинансиране на техните стопанства.

Докладът *Целите на човечеството*, разработен под ръководството на американския философ **Ласло**, е посветен на анализа на „световния атлас на съвременните цели”, разгледан на две равнища – национално и транснационално. Изводът, до който стигат авторите на доклада, е еднозначен: необходимо е преориентиране на организациите, корпорациите, страните, нациите и държавите към „глобални цели”, чието постигане предполага осъществяването на „революция за световна солидарност”, която да спомага за задоволяване потребностите на човечеството от атмосфера на безопасност, за осигуряване на продоволствие и разумно използване на енергията и природните ресурси, за продължаване на развитието, насочено към подобряване „качеството на живота” на всеки човек и благосъстоянието на всички хора на земята.[11]

Докладът *Маршрути към бъдещето* написан от Хаврилишин е началото на новия етап в теоретическата дейност на Римския клуб. Този етап се характеризира с акцентирането на социално-политическите институции и обществените системи в света. В него се прави опит да се определи социалната ефективност на различните страни с цел да се открият приемливи ориентири (маршрути), благоприятстващи изграждането на най-ефективно общество. Утвърждава се необходимостта от конвергенция на противоположните обществени системи и целесъобразността от създаването на такъв най-желателен модел на социално-икономическо и политическо устройство, който се основава на частната собственост, използвана в интерес на цялото общество.[11]

Една от основните тези на Римския клуб е: *съвременната цивилизация се базира материално върху една изключително успешна технология, а духовно върху нищо*. Бездуховността е в състояние да доведе до много опасни последици. Духовните ориентири са изключително необходими. Без тях както отделният човек, така и обществото попадат във вакуум, от който се стремят да излязат. Една от основните цели на Римския клуб е насочена към търсене на нови ценности, нова отговорност, нови човешки качества, търсене на необозримите вътрешни граници на човешките същества.

За съжаление, Докладите на Римския клуб не респектират достатъчно нито държавите, нито бизнеса. Но сега е ясно, че е нужно икономиката да потърси такива средства и начини да създава блага, които да съхраняват всяка форма на живот на планетата.

Така, както Римския клуб е една сериозна институция за социално прогнозиране, по сходен начин развиват прогностичната си дейност други научни структури, свързани с футурологията: Корпорация *RAND /Research and development/*, *Международна академия за изследване на бъдещето /International futures research academy/*, *Академия по прогнозиране* е руското подразделение на тази Международна академия, световен изследователски център *Милениум, Световното общество на футуролозите*, в които учени от различни страни на света работят обогатявайки футурологичната парадигма на социологията.

Всички посочени институции, независимо от това, че не са “чисто” социологически, със своите изследвания обогатяват социологията и разширяват все повече ветрилото на нейната полипарадигмалност.

References:

1. Aron, R., *Demokratsia i totalitarizam*, Sofia, 1993
2. Bestuzhev-Lada, I. V., *Poiskovoe sotsialnoe prognozirovanie: perspektivnye problemy obshtstva. Opyt sistematizatsii*, Moskva, 1984
3. Vaytszekker Э., Lovins Э., Lovins L., *Faktor chetyre. Zaträt – polovina, otdacha – dvoynaya*, Moskva, Academia, 2000
4. Ilieva, S., *Kompendium po istoria na sotsiologiyata*, Sofia, 2007
5. King, A., Shnyder B., *Pervaya globalnaya revolyutsia*, Moskva, 1991
6. Medouz, D., *Predely rosta*, Moskva, 1988
7. Pestely, Э., *Za predelami rosta*, Moskva, 1988
8. Rimskiy klub. *Istoria sozdania, izbrannye doklady i vystuplenia, ofitsialnye materialy*, Pod red. D.M. Gvishiani. Moskva, URSS, 1997
9. Tinbergen, Ya., *Peresmotr mezhdunarodnogo poriyadka*, Moskva, 1980
10. Aron, R., *Études politiques*, Paris, 1972
11. Attali, J., *Millenium: Winners and Losers in the Coming Order /1992/*, ed. Three Rivers Press, 1992
12. Attali, J., *A Brief History of the Future /2006/*, Arcade Publishing, 1st english-language ed.2009
13. Bell, D., *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, New York, 1973
14. Ehrlich, Paul R., *The population bomb*, New York, 1971
15. Flechtheim, O., *Futorologie – Der Kampf un die Zukunft*, Köln, 1970
16. Fukuyama, F., *The End of History and the Last Man*, 1992
17. Galbraith, J.K., *The New Industrial State*, 1967
18. Kurzweil, R., *The Age of Intelligent Machines*, MIT Press, 1990; MIT Press Paperback Edition, 1992; Hanser Verlag (German Edition), 1993; Conacyt (Spanish Edition), 1994;
19. Kurzweil, R., *The Singularity is Near, When Humans Transcend Biology*, Viking / Penguin Books, 2005
20. Naisbit, J., *Megatrends*, Warner Books, 1982
21. Peccei, A., *The Human Quality*, Oxford; New York: «Pergamon Press», 1977 *Recent European Writers*, London, 1967
22. Rostow, W., *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, 1960
23. Touraine, A., *La Société post-industrielle*, Paris, 1969
24. Toffler, A., *Future shock*, New York, 1970
25. Toffler, A., *The Third Wave*, New York, 1980
26. Naisbit, J., *Megatrends*, Warner Books, 1980